

4. Poezja

W XIX wiecznej literaturze łemkowskiej poezja nie zajmuje pierwszorzędного miejsca. Zdecydowanie pełniej rozwijała się wówczas twórczość prozatorska, a nawet dramatyczna. Poetów wielkiego formatu w tym okresie nie odnotowujemy. Trudno przewidzieć jak rozwinąłby się talent młodego, dobrze zapowiadającego się poety Mychajła Nesteraka, gdyby wczesna śmierć nie przerwała jego życia. Ale i tak jego dojrzała twórczość odnosiłaby się wówczas do okresu międzywojennego.

Za najbardziej uznanego poetę łemkowskiego w drugiej połowie XIX w. uważany jest Modest Humeckij, dr medycyny, pochodzący ze wsi Tokarnia w sanockiem, wszechstronnie utalentowany, uprawiający różne typy pisarstwa - od poezji przez dramat, eseistykę aż do gazetowych notatek-korespondencji, reportaży, itp. Swe ruskojęzyczne wiersze, podpisywane najczęściej pseudonimem „Марія отъ Сіона,” publikował w czasopismach literacko-naukowych „Боянь”, „Временникъ Института Ставропигійского”, „Новый Проломъ” poczynając od połowy lat sześćdziesiątych XIX w. W 1876 r. pojawił się polskojęzyczny zbiorek „poezji” Modesta Humeckiego *Poezyje przez Nieznanego*¹, zawierający drobniejsze utwory liryczne, poematy i dramat *Anhelli* (zbiorek czasem niesłusznie przypisywany jest Karolowi S. Petelenzowi²) W 1881 r. Humeckij wydał zbiorek wierszy „Думки и Думы”.³ Napisał on też opublikowany tylko fragmentarycznie poemat „Сіонъ”.

Tom *Poezyje przez Nieznanego* powstał pod wyraźnym wpływem polskiego romantyzmu. Oddziałała nań zwłaszcza liryka osobista Adama Mickiewicza oraz niektóre poematy Juliusza Słowackiego; są tam też pewne bezpośrednie odwołania do twórczości Zygmunta Krasińskiego (*Bądźmy dumni mój aniele...*). Otwierający zbiorek cykl liryczny *Laura*, składający się z siedmiu sonetów miłosnych, to zarówno reminiscencje petrarkowskie, ujawniające się chociażby tylko w imieniu samej adresatki wyznań i westchnień miłosnych

¹ *Poezyje przez Nieznanego*, Jasło 1876.

² Tak np. rozpoznany jest egzemplarz tego wydania znajdujący się w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie. Identyfikacja taka podana jest na podstawie: Estr. VII, str. 13.

³ Марія отъ Сіона, *Думки и Думы*, Львовъ 1891.

bohatera lirycznego, jak też i nawiązania do Mickiewicza, który sam często do Petrarcki się odwoływał. Szczególnie cykl *Sonetów odeskich* Mickiewicza i jego liryka osobista poświęcona Maryli Wereszczakównie (Puttkamerowej) miały zapewne spore znaczenie dla powstania cyklu sonetów miłosnych Humeckiego. W sonetach tych połączone zostało opiewanie boskiego ideału kobiety z ziemską pełną namiętności *ars amandi*. W centrum sytuacji lirycznej znajdują się wzniosłe przeżycia podmiotu lirycznego w kontakcie z „boską dziewczicą”, które podnoszą go na wyżyny, w wymiar ponadludzki.

Lecz kiedy piosnkę usłyszę o tobie,
Twe oko ujrzę, co natchnieniem płonie:

Wnet się rozjaśni myśl moja jak słońce,
Wulkan rozsadzi grobowe całuny
I jako olbrzym świat chwytam za końce:

Słyszysz jak grają zmartwychwstania struny?
Kocham cię - niebios oddycham płomienie!...
W tobie przeczuwam unieśmiertelnienie!...⁴

W cyklu uporczywie powraca problem ideału piękna w sztuce wobec piękna naturalnego uosobionego przez Laureę. Piękno naturalne przewyższa wszystkie ideały. Jest to typowo romantyczne stawianie natury nad sztucznym wymysłem ludzkiego rozumu. Z repertuaru romantyków czerpany jest cały zasób środków stylistycznych, obrazowość, stałe skojarzenia słowne, porównania, ogólna atmosfera wzniosłości wyznań miłosnych.

Kolejny, trójczęściowy cykl tomu, zatytułowany *Anhella*, zawiera w pierwszej części *Sonety i drobniejsze poezyje*, w drugiej poemat *Na oceanie*, w trzeciej zaś poemat *Na ruinach*. Części te nie są ze sobą powiązane kompozycyjnie. Łączy je w bardzo luźny sposób jedynie postać anioła-Anhelli, która występuje w roli kochanki, muzy, boginki, geniusza, siły sprawczej natchnienia poetyckiego podmiotu lirycznego, owego „boskiego szału”, zespalającego w sobie niebo i piekło zarazem. Wspólny dla całego cyklu jest też bohater liryczny, swymi wyznaniem kreujący sytuację liryczną, najczęściej osnutą wokół własnych przeżyć i wizji bohatera w kontakcie z „boską” Anhellą lub na jej wspomnienie. Do rzadkości należą utwory wykraczające poza krąg miłosnych, natchnionych wyznań poety takie, jak poemat *Triumf (Wspomnienie krwawych lat)* i *Do Mistrza Matejki. Wspomnienie*

bitwy pod Grunwaldem. W pierwszym z nich jako prolog wykorzystano motywy pieśni ludowej, które później powrócą w ruskiej wersji językowej w tomie *Думки и Думы*.

Zaczerpnął więc Humeckij z romantyzmu pewien model lirycznego przeżywania, dandysowski, egocentryczny wzorzec romantycznego kochanka, który gotów jest wszystkim pogardzić dla kilku chwil spędzonych ze swą boginką, wynoszącą go ponad wymiar człowieczy, czyniącą go twórcą, natchnionym bardem, wszechmocnym kreatorem. Czasem rozplywa się on w nadmiarze szczęścia w ramionach swej kochanki; wówczas śpiewa pieśń natchnioną. To znów nieszczęśliwy po jej utracie tworzy pieśń szatańską:

Gdybyś ty moją była aniele,
Modlitwa siłą nieba święcona
Brzmiałaby w mojej duszy kościele,
Z ruinby palma trysła zielona!...
.....
Lecz teraz postać moja szatana,
Piekielną pieśnią grzmiały moje struny,
Miłym mi teraz szum hurragana,
Z chmur niechaj biją burze, pioruny!...⁵

Romantyczna jest też sceneria wyznań miłosnych: świątynia, łódź płynąca ku wschodzącemu słońcu, spieniony ocean, włoskie pejzaże z cyprysami i gondolą, „kraj palmy, Arkadyja zielona”, Hellada, puszcza, ruiny, mogiły, oaza, szalejąca burza, zachód słońca, itp. W ogólnej nastrojowości bliskie są te wiersze nawet preromantyzmowi. W chwili ich opublikowania prezentowały one sobą mocno skonwencjonalizowany już model przeżywania i ogólnej postawy twórczej. Nie można jednak odmówić autorowi pewnej inwencji artystycznej przejawiającej się w postaci wielu sformułowań poetyckich, chociaż mieszczących się w ogólnym modelu przeżywania, jednak własnych, oryginalnych, interesujących pod względem formalnym.

Całkiem inna, chociaż także wywodząca się z romantyzmu, konwencja literacka oddziaływała na wiersze Modesta Humeckiego zawarte w zbiorze *Думки и Думы*. Jest to w głównej mierze liryka patriotyczno-historyczna i religijna, po części nawiązująca do ukraińskich dum oraz oparte na folklorze ballady. Nastrój ich jest uroczysty, podniosły, często

⁴ *Kocham cię* [w:] *Poezyje...*, s. 6.

⁵ *Do Anelli* [w:] *Ibidem*, s. 15.

występują elementy inwokacyjne, zastosowane zostały liczne chwytły stylistyczne zaczerpnięte z retoryki. Patriotyzm w wierszach Humeckiego odnosi się do szeroko pojętej Rusi, bardziej historycznej niż współczesnej autorowi, ze sławnymi kurhanami, mogiłami, legendarnym Bojanem, spowitej smutkiem swej nieszczęsnej doli, Rusi tragicznej w jednym wierszu, w innym zaś triumfującej, wspaniałej.

Спить въ курганахъ слава давна, -
Русь слаутна - край могиль!
Где Бояновъ арфа славна?
Мечъ, що враговъ билъ?
Ой не встануть тѣ могилы,
Що залегли русскій свѣтъ...
Ой не взлетять сизокрылы
Орлы наши, нѣтъ!...⁶

О Русь! Ты стоишь, якъ чудо! якъ огненный сводъ небесъ!
Мы смотря въ Твое сіянье идемъ путемъ вдохновенья
Въ край пророческой мысли - чародѣйного творенья!
О нашъ походъ велелѣпный! міръ не зриль такихъ чудесъ⁷

W nastrojoną na wysokie tony emocjonalne lirykę patriotyczną Humeckiego wplatają się motywy osobiste, wyznania tragicznej rozpaczli i żalu „ja lirycznego” z powodu zniszczenia jego ojczyzny. Np. w wierszu *Орель* dwie strofy złożone z pytań retorycznych okrążają pierścieniowo strofy wewnętrzne, potęgując rozpaczliwość wyznania:

Чому мене мать родила?
Чому грудь матери ссаль?
Чому я якъ соколь крыла
Ко матери руки рваль?
.....

Где твое сердце остало,
Тамъ отчизны уже нѣтъ!
Все выгасло - все сконало -
Только твоя болѣзнь нѣтъ!
.....

Чому въ груди сердце грае?
Душа пѣсни мечеть въ свѣтъ?
Чому солнце що день встае?
Чому еще міръ стоить!⁸

W tym przypadku jednakże motywy osobiste zostały wprowadzone głównie w funkcji stylistycznej. Natomiast obecność autobiograficznych elementów bliżej charakteryzujących

⁶ М а р і я о т ъ С і о н а, *На курганахъ* [w:] *Думки...*, s. 8.

⁷ I d e m, *О Русь* [w:] *Ibidem*, s. 6.

⁸ I d e m, *Орель* [w:] *Ibidem*, s. 6-7.

podmiot liryczny, prawdopodobnie tożsamy z podmiotem autorskim, występuje w wierszu *На горахъ*:

На горахъ- гей тамъ свѣтъ мой!
Тамъ родился - тамъ я взрѣлъ,
Тамъ плакался я тугой -
Зъ ѡттамъ душу въ свѣтъ понесь!⁹

Dominantą uczuciową jest występująca prawie we wszystkich wierszach tęsknota, rozpacz, żal z powodu zniszczenia ojczyzny, jej tragicznego losu. Wszystko płacze i rozpacza - góry, stepy, mogiły. Wszystko wspomina dawną sławę i boleje nad obecnym upadkiem. Jest to pewien przyjęty w literaturze model przeżywania lirycznego, ogólna maniera, pierwotnie założony nastrój, charakterystyczna dla dum tęsknota za przeszłością.

Podobnie smutny jest nastrój ballad, mających najczęściej tragiczne zakończenie. Podtytuły - *Украинска баллада*, *Галицка баллада* wskazują na teren, z jakiego zaczerpnięte zostały wątki balladowe.

Wiersze z tomu *Думки и Думы* uroczyste, wyszukane, przepełnione są tropami, wymyślnymi figurami stylistycznymi służącymi do uzyskania niezwykłego efektu poetyckiego. Wprowadzono tu różne przekształcenia semantyczne: wyszukane epitety, rozbudowane porównania, metafory, hiperboliczne obrazy, animizacje, liczne symbole i alegorie. Autor stosuje też środki słowotwórcze, najczęściej deminutiva. Występują archaiczne cerkiewnosłowiańskie wyrażenia. Najchętniej jednak operuje Humeckij środkami składniowymi, wykorzystując cały prawie ich repertuar. Lubuje się on w powtórzeniach, parabolizmach, zwłaszcza częste są anafory. W wielu wierszach występują apostrofy, również pytania retoryczne, antytezy. Poeta budował swe wiersze bardzo kunsztownie, starając się zawrzeć w nich górnolotne treści i nadać im najbardziej „poetycką” formę. Czasem w charakterze zamierzonego chwytu stylistycznego wprowadza całe fragmenty zaczerpnięte z poezji ludowej:

Рута зелена -
Дѣва червена,
Рута сжелтѣла -
Дѣва сблѣднѣла...
Зачемъ желтѣешь зелена травиця?

⁹ I d e m, *На горахъ* [w:] *Ibidem*, s. 10-11.

Зачѣмъ блѣднѣешь румяна дѣвица?¹⁰

Widzimy więc w zbiorcu Humeckiego połączenie jeszcze XVIII-wiecznego stylu poetyckiego obficie czerpiącego z zasobu stylistycznego retoryki (apostrofy, pytania retotyczne, powtórzenia, paralelizmy, opiewanie wzniosłej idei, uroczysty nastrój) z romantycznym zainteresowaniem ludowością, kreowaniem tragicznego bohatera lirycznego, opiewaniem zamierzchłych czasów, dawnej sławy i bohaterów, z całym nastrojowym repertuarem mogił, kurhanów, upiorów, wieszczych piewców, ogólnej niesamowitości i tajemniczości. Łatwo odczytać z wierszy Humeckiego dobre obeznanie ich autora z poezją rosyjską, ukraińską, polską i niemiecką, co miało znaczny wpływ na stronę stylistyczną i ideową jego twórczości.

Pod koniec charakteryzowanej przez nas epoki opublikował zbiorek wierszy *Весняни сны*¹¹ wchodzący wówczas dopiero na scenę literacką Hryhorij Hanulak. Jego dojrzała twórczość przypada na okres międzywojenny. Wiersze były młodzieńczym epizodem w dorobku pisarskim tego autora. Nie są znane dalsze jego publikacje w tym zakresie. Zasadniczą część twórczości Hanulaka stanowią opowiadania, a przede wszystkim krótkie utwory dramatyczne.

Tomik zawiera wiersze powstałe w latach 1907 - 1909 (każdy wiersz oznaczony jest miejscem i datą powstania, a także dedykacją, jeśli komuś jest poświęcony). Zawarte są one w cyklach tematycznych zatytułowanych *Весняни сны*, *Родный край*, *Вернися*, *Зъ пѣдъ забутои стрѣхи*. Poza cyklami umieszczone są wiersze: *Мозучи нѣсни*, *Прости*, *Не тратьте надѣи*, *На мори середъ ночи*. Na wstępie autor zamieścił nieco górnolotną dedykację :

„Всѣмъ, котри були менѣ до сихъ поръ ѡтрадою и пѣдпорою въ лихихъ годинахъ, котри менѣ за весняныхъ лѣтъ вказовали часомъ дорогу... житья... - посвячаю въ доказъ, що ихъ я всегда такъ мило сгадую, якъ и ти мои весняни думы-сны”¹².

¹⁰ I d e m, *Тріумфъ (Изъ поемы: Сіонъ)*, „Боянь” R: 1867, nr 20, s. 1.

¹¹ Г. Г а н у л а к ъ, *Весняни сны*, Львовъ 1909.

¹² *Ibidem*, s. 3.

Wiersze Hanulaka cechuje młodzieńca egzaltacja i przesadność. Szczególnie wobec cyklu *Весняни сны* odnosi się wrażenie, że mamy do czynienia z wyznaniem człowieka doświadczonego życiem, który przeżył wiele goryczy i smutku i z tęsknotą wspomina swe młodzieńcze lata (a pisze je 24-letni młodzieniec).

Де-жь пропали вы
Гей весняни сны?
Якъ вась собѣ пригадаю
Зь туги я - гину, вмираю!
Но хоть плачу дни и ночи
Весна вернутись не хоче!
Гей весняни сны,
Де-жь пропали вы?¹³

Świat okrył się smutkiem i żałobą, wszystko minęło, tylko senne mary przywodzą przed oczy szczęśliwe czasy. Dominujące w cyklu są uczucia żalu i bólu, mające prawdopodobnie proveniencję „młodomuzowską”:

Цѣлий свѣтъ сумомъ вже сповитый,
А зь нивъ и пѡль,
Лишь вѣтеръ вѣе сумовитый,
И жаль и боль...¹⁴

Podobnie tęskny jest cykl *Рѡдныи край*. Przedmiotem tęsknoty rzeczywistej lub antycypowanej jest tu kraj ojczysty, który najpierw jest opiewany:

Чомъ ти нивы, хоть бѣдненьки
А серцю таки миленьки,
Гей той Божий рай?
Бо ти нивы свои рѡдни,

Тому люби, хотя бѣдни,
Бо тутъ рѡдныи край.
*
Яки чудни рѡдни горы,
А сихъ нашихъ пѣсень хоры,
Хоть ихъ вѣчно грай!
Тутъ такъ любо, тутъ такъ мило...
Ой тутъ бы ся вѣчно жило
Бо тутъ рѡдныи край!¹⁵

Z kolei następuje rzewne pożegnanie:

Пращай же мѡй любимый краю
И ты пращай родима стрѣхо.

¹³ Г. Г а н у л а к ъ, *Весняни сны* [w:] *Ibidem*, s. 5.

¹⁴ *Ibidem*, s. 9.

¹⁵ Г. Г а н у л а к ъ, *Родныи край* [w:] *Весняни сны...*, s. 10-11.

И бути може, що кидаю,
Тебе на все, моя потїхо!¹⁶

Potem „ja liryczne” zwierza się ze swej wewnętrznej walki pomiędzy pragnieniem poznania dalekich światów, poszukania lepszej doli, a miłością do kraju ojczystego.

Щезай принадо! - щобь ты не знати,
Бо хоть въ далеку,таемну даль,
Мене щось тягне, то покидати
Тебе мѡй краю - менї ще жаль!¹⁷

Wreszcie prawdziwie tęskniący ostatni wiersz cyklu (pisany w Wiedniu) wyraża głębokie uczucie zapowiadane od samego początku:

...Кобы то вернути у рѡдну краину
И разь ще почути рѡднесеньке слово,
Кобы ще глянути на рѡдну хатину,
Тодї то и серце ожило-бъ на ново...

*

Кобы хоть сей вїтерь, що блудить свїтами
Принїсь менї вїстку изъ рѡдного краю!
Бо я тутъ гѡркими вмываюсь слезами
И своему горю кѡнца не видаю.¹⁸

Wierny swej tonacji uczuciowej pozostaje Hanulak również w trzecim cyklu wierszy *Вернися*, poświęconym miłości do dziewczyny (dedykowany jest B. M. [Марычї]). Znów czytamy przesadnie rozpaczliwe młodzieńcze wyznania liryczne po utracie ukochanej dziewczyny, błaganie o powrót:

Чи чуешь, якъ гѡрко я плачу?

Вернися-жь хотя на хвилину,

Бо видишь, якъ всякую днину,

Безъ тебе горюю и плачу.

.....

Забрала ты хвилї спокѡйны, -

У груди лишь буря шалїе

И дика розпука тамъ вые, -

Забрала ты хвилї спокѡйни¹⁹

¹⁶ *Ibidem*, s. 11.

¹⁷ *Ibidem*, s. 12.

¹⁸ *Ibidem*, s. 12-13.

¹⁹ Г. Г а н у л я к ъ, *Вернися!* [w:] *Весняни...*, s. 17.

Natomiast cykl *Зъ пѳдъ забутой стрѣхи*, choć rozpoczyna się smutnym obrazkiem epiko-lirycznym głodnego przednówka w chłopskiej chacie, to w dalszych wierszach przeobraża się on w bardziej optymistyczne patriotyczno-religijne pieśni-modlitwy:

Нашъ добрый Творче, котрый царствуешь
Гень тамъ высоко понадъ звѣздами,
И всѣ жалобы та стоны чуешь -
Молимъ будь съ нами, всегда будь съ нами!

.....
Дай, щобъ Русь наша все процвитала
И несла гень славу Твою свѣтами,
Шобъ ажъ пѳдъ небо ся пѣснь лунала:
Великій Боже, всегда будь съ нами²⁰

Optymizm wzrasta zwłaszcza w wierszach końcowych, gdzie wręcz znajdujemy bezpośrednie wezwanie do nie tracenia nadziei:

Впередъ же бодро, гей братья люби!
У всяки хвилѣ добри и зліи,
Хотя васъ доля часомъ не злюбить,
То вы не тратьте еще надѣи!²¹

Tak więc w tomiku poetyckim Hanulaka rozbrzmiewają młodzieńcze tęsknoty, żale, smutki, rozpacz po utracie różnych obiektów miłości, tragiczne przeczucia, ból. Wyczuwa się pewną przesadność w wyrażaniu tych uczuć. Choć odnaleźć można również w wierszach piękne wyznania miłości do kraju ojczystego, do rodzinnej strzechy, matczynych pieśni, czasem myśli filozoficzne i religijne. W wierszach występują elementy łemkowskiej topiki: ojczyste góry, kraj biedny, ale miły, uboga niwa.

W swej twórczości wykorzystał Hanulak w znacznym stopniu melodykę pieśni ludowej z jej naturalnym śpiewnym rytmem. Dostrzec też można u niego pewne wpływy twórczości innych poetów, m.in. Marii Konopnickiej, Bohdana Łepkiego. W wierszach wiele jest wyrazów zdrobniałych tak typowych dla twórczości ludowej: *веснонька*,

²⁰ I d e m., *Зъ пѳдъ забутой стрѣхи* [w:] *Ibidem*, s. 24-25.

²¹ I d e m., *Не тратьте надѣи* [w:] *Ibidem*, s. 28.

серденько, личенько, тяженько, бѣдненьки, миленьки, рѣднесенькый, itp. Podobnie do pieśni ludowych przybliżają te wiersze częste, wprowadzane refrenowo, powtórzenia i paralelizmy. Duży udział w zwierzeniach poetyckich Hanulaka odgrywa świat przyrody. Pory roku symbolizują nastroje duszy, elementy i zjawiska przyrodnicze wprowadzane są do epitetów, porównań, metafor :

...И все ся минуло
Гейбы съ вѣтромъ хмары²²

Wszystko jest ze sobą ściśle zestrojone. Wszystko paralelnie współgra i współczuje.

Wiersze Hanulaka można więc określić jako nastrojową, wykorzystującą wzory poetyki pieśni ludowej oraz pewne tendencje dekadensko-neoromantyczne, nieco egzaltowaną poezję młodzieńczą, w której w znacznym stopniu objawił się już literacki talent jej twórcy.

Wśród łemkowskich poetów omawianego tu okresu wymienić należy również Mychajła Nesteraka. Wprawdzie jego wiersze powstały już w okresie I wojny światowej, ale ponieważ nie wszedł on w okres międzywojenny, w którym mógł dopiero rozwinąć się jego talent poetycki, a wiersze są wynikiem kształtowania się młodej osobowości twórczej jeszcze sprzed okresu wojennego, uważamy za słuszne omówić je w tym miejscu. Zresztą duchowo, ideologicznie i językowo zdecydowanie przystają one do twórczości II połowy XIX i początku XX w.

Mychajł Nesterak, syn nauczyciela z Muszynki na zachodniej Łemkowszczyźnie, wychowanek Ruskiej Bursy w Nowym Sączu, gdzie uczęszczał do gimnazjum, (w latach 1907/8 - 1913/14), więzień Thalerhoffu w latach 1914-1915, zginął na froncie jako żołnierz armii austriackiej w 1916 r., przeżywszy 22 lata. Wiersze, które do nas dotarły, powstały w głównej mierze w thalerhoffskim obozie. Jakimś trafem, prawdopodobnie przekazał je sam autor, znalazły się one w rękach jego obozowego i frontowego towarzysza, Symeona Pyrza, który w 30-tą rocznicę urodzin poety opublikował je wraz z biografią autora w kalendarzu

²² I d e m, *Весняни сны* [w:] *Ibidem*, s. 7.

Общества Русскихъ Братствъ²³ w USA. W ten sposób udało się ocalić od zapomnienia i przekazać potomnym prawdopodobnie tylko część twórczości tego młodego, dobrze zapowiadającego się poety, jednej spośród wielu łemkowskich ofiar austriackiego terroru w czasie I wojny światowej.

W kalendarzu opublikowano 6 wierszy oraz 1 poemat Mychajła Nesteraka. Według świadectwa Symeona Pyrza²⁴ poeta pisał wiersze już w latach nauki gimnazjalnej. Opublikowane utwory powstały, jak wskazują podpisy lub tematyka, w Thalerhoffie. Stąd przypuszczenie, że mamy do czynienia tylko z obozową częścią twórczości Nasteraka. Pozostałe utwory prawdopodobnie zaginęły.

Znane nam utwory Nesteraka odznaczają się dużą dojrzałością, zważywszy na wiek ich autora. Ciężkie doświadczenia życiowe przyspieszyły jego dojrzałość duchową, talent ukształtował dojrzałość formy. W wierszach odnajdujemy głębokie przemyślenia, rozterki duszy, wyznania, dedykacje. Emanuje z nich siła i spokój wypływające z przeświadczenia, że wszystko minie, najcięższe nawet niedole i powróci radość spokojnego szczęśliwego życia.

Мой другъ, зачѣмъ Ты неспокоенъ,
Зачѣмъ разстроенный такой,
Какъ будто, молодой Ты воинъ,
Въ тревогѣ ждешь на первый бой.
.....
О, не горюй мой другъ въ неволѣ,
Души тоскою не терзай,
Когда очутишься на волѣ,
Когда возвратишься въ свой край,
Тогда, мой другъ, Ты счастливъ будешь,
Твои всѣ сбудутся желанья;
Тогда, быть можетъ, позабудешь
Друзей недоли и изгнанья²⁵

Szczególnie wzruszający jest wiersz poświęcony matce, która po wywiezieniu do Thalerhoffu męża i dwóch synów, pozostała sama i wkrótce zmarła. Oprócz głębokiej miłości i przywiązania wyrażone zostało w nim poczucie winy z powodu niedoceniań matki za życia:

Ужъ нѣтъ Тебя, о мать моя!

²³ „Иллюстрированный Русско-Американский Календарь Общества Русскихъ Братствъ на 1925 р.”, Philadelphia, Pa 1924.

²⁴ П.С., *Жертва Святой войны* [w:] „Иллюстрированный...”, s. 31-33.

²⁵ М. Н е с т е р а к ъ, *Другу О.И. 3-ку* [w:] *Ibidem*, s. 34.

За правду это почитаю,
Но, Боже мой, я самъ не знаю
Зачѣмъ тому не вѣрю я.
Куда ни гляну въ уголокъ,
Вездѣ Ты ласкаешь меня,
Но хоть къ Тебѣ я такъ близокъ,
А нѣтъ нигдѣ, нигдѣ Тебя.
Когда тебѣ послѣдній разъ
Сквозь слезъ «прощай» я говорилъ,
Еще тогда Твой нѣжный гласъ
Меня ласкалъ и голубилъ.
Тогда, тогда чуть слышный голосъ
Мнѣ окаянному простилъ,
Что иногда Твой сивый волосъ
Не слишкомъ много я цѣнилъ.

Талергофъ, 2-ХІІ 1914²⁶

Pamięci księdza Maksyma Sandowycza, rozstrzelanego we wrześniu 1914 r. w Gorlicach, poświęca Mychail Nesterak (zapewne jako jeden z pierwszych) wiersz, w którym jak gdyby przewiduje jego przyszłą kanonizację i zaliczenie w poczet świętych męczenników:

Ты палъ отъ пули смертоносной
Крови жаждущаго врага,
Въ тюрьмѣ испачканной, несносной,
Прощая жизни берега
Съ спокойнымъ и смиреннымъ взоромъ,
Накрытъ вѣнкомъ терновымъ славы,
.....
Ты за враговъ молился Богу,
Тебя ковавшихъ кайданами;
Ты жизни все стелилъ дорогу
Одними честными мыслями;²⁷

Poemat *Навожденье* osnuty jest również wokół rzeczywistości thalerhoffskiej. Jego wątek epicki dotyczy więźnia Thalerhoffu, byłego denuncjatora, który miotany poczuciem winy usiłuje popełnić samobójstwo. Odratowany przez towarzyszy, nie mogąc znieść widoku tych, których zdradził, odważnie i spokojnie idących na śmierć, postradał zmysły i, prosząc Boga o przebaczenie, zmarł w strasznych mękach duchowych „Нещастна жертва навожденья!”, jak komentuje ze współczuciem narrator, czy raczej podmiot liryczny, bezpośredni świadek męczarni nieszczęśnika. Typowo dla utworów epiko-lirycznych, wypowiedź opowiadacza prezentującego zdarzenia fabuły posiada charakter zdecydowanie subiektywny. Wypowiada się on wprost od siebie (z wyjątkiem fragmentu, gdzie oddaje głos bohaterowi epickiemu,

²⁶ I d e m, *Тебе , о Мать моя!* [w:] *Ibidem*

²⁷ I d e m, *Памяти О. Сандовича* [w:] *Ibidem*.

którego wypowiedź przytoczona jest w postaci mowy niezależnej), przemawia do czytelnika, komentuje postawę bohatera, snuje własne refleksje liryczne:

Красной природы наслаждаясь,
Смотря на солнечный закатъ,
Какъ бы своихъ людей чуждаясь,
Межъ нашихъ полотняныхъ хатъ
Стояль я грустенъ, одинокъ
Въ душѣ отъ счастья думъ далекъ.
Кругомъ такъ тихо, какъ въ могилѣ...
Увы! какъ жаль, что я не въ силѣ
Красы природы передать,
Друзья возлюбленные, вамъ;
Какъ бы хотѣль я погулять
По этимъ горамъ и лѣсамъ,
.....
О, какъ хотѣль бы съ вершины
Высокихъ этихъ чудныхъ горъ
На родину направить взоръ,
Куда несутъ меня всѣ сны²⁸.

Bardzo tragiczne jest wyznanie nieszczęsnego zdrajcy głęboko uświadamiającego sobie własną winę i upadek:

Я былъ начальнымъ головой
Въ одномъ изъ сель Карпатскихъ горъ,
И дружно жилъ, безъ всякихъ ссоръ,
Среди крестьянъ съ дѣтьми, съ женой,
И былъ народомъ я любимъ...
За то въ тюрьму ихъ посадилъ;
Приготовилъ могилы имъ,
Себя на вѣки погубилъ²⁹.

Męczą go senne mary i widziadła, nie znajduje on ani przez chwilę spokoju. Przechodzi w swym wyznaniu od kajania się i błagania Stwórcy o litość aż do romantycznego wadzenia się z Bogiem:

Творецъ, Ты глухъ на всѣ мученья,
Раба заблудшаго моленья!
Меня не хочешь?... Такъ сорву
Съ тобой связь, - себя отдамъ
Нечистымъ силамъ въ руки самъ,³⁰

W poemacie *Навожденье* przedstawiony został bohater tragiczny, ofiara własnej słabości i represji wojennych. Swym lirycznym komentarzem i refleksjami nawiązuje tu autor do gatunku poematu dygresyjnego, choć w znacznie skróconej wersji. Należy dostrzec i

²⁸ I d e m, *Навожденье* [w:] *Ibidem*, s. 35-38, tu: s. 35.

²⁹ *Ibidem*, s. 36.

³⁰ *Ibidem*, s. 38.

docenić przemyślaną kompozycję całości, sprawność łączenia wątku fabularnego z motywami lirycznymi, dobrą jakością formalną wiersza, jakim napisany został poemat.

Opublikowane przez S. Pyrza utwory Nesteraka pisane są po rosyjsku. W okresie zamierania *jazyczija* dla konserwatywnych Łemków nie chcących przyjąć języka ukraińskiego swoistą alternatywą był „общерусский литературный язык”. W okresie I wojny światowej i represji austriackich znacznie zresztą nasiliły się sympatie prorosyjskie wśród Łemków. Można przypuszczać, że po wojnie, zgodnie z ewolucją języka twórczości literackiej Łemków, Nesterak zacząłby pisać swe utwory po łemkowsku, podobnie jak jego starsi koledzy z nowosądeckiej bursy - Rusenko, Hunianka czy osobisty przyjaciel poety, Symeon Pyrz.

Autorem dwóch zbiorów poetyckich jest Henryk Polański. Cechują się one, podobnie jak całość działalności piśmienniczej tego autora w większym stopniu pragnieniem pisania niż są odzwierciedleniem jego talentu literackiego. Obydwa zbiorki pochodzą z wczesnego okresu twórczości Polańskiego. Pierwszy, *Вїнець изъ цвїтовъ поетическихъ*³¹, wydany został w 1871 r. Poprzedzony drukiem kilku pojedynczych wierszy dla dorosłych i dzieci, stanowi wraz z nimi początkową publikacją literacką tego autora, który w późniejszym okresie rozwinie szeroko swą aktywność na polu piśmiennictwa, zwłaszcza edukacyjnego i dydaktycznego. Drugi zbiorcik, *Незабудька*³² opublikowany został w 1873 r. (drugie wydanie 1875). Można więc potraktować wiersze Henryka Polańskiego jako pewną przymiarkę do twórczości literackiej, która rozwinie się później w innym kierunku i nie powróci już do form poetyckich. W wierszach swych wzoruje się autor głównie na pieśniowej twórczości ludowej, lecz odwzorowanie to wypada dosyć nieudolnie i sztucznie. Nie prezentują więc one większej wartości literackiej, wymagają jednak omówienia jako fakt literacki, który mieści się w obrębie interesującej nas tu twórczości.

³¹ *Вїнець изъ цвїтовъ поетическихъ, увиль Веселенько, Львѳвъ 1871.*

³² *Незабудька. Утворы стихомъ и прозою Веселнка, вып. I, Львѳвъ 1873, вып. II, Перемышль 1875.*

Motta zamieszczone jako hasła przewodnie do zbioru *Вїнець изъ цвїтовъ поетическихъ* jasno kierunkują oczekiwania czytelnika co do charakteru zawartych w nim wierszy. Są to trzy cytaty. Pierwszy pochodzi z poezji Tarasa Szewczenki:

Туманъ, туманъ долиною,
Добре жити съ родиною,
А ще лучше за горою,
Съ дружиною молодою.

Drugi zaczerpnięty został z Schillera: Was ist das Leben ohne Liebestrang?. Natomiast trzeci to cytata

z Krasieńskiego: Znasz ty miłość, która nęci
Wiecznie duszę w kraj pamięci.

Jak więc można się domyślić, tomik jest zbiorem liryki miłosnej, powstałej pod piórem dwudziestoczteroletniego młodzieńca, wówczas jeszcze kandydata do stanu duchownego, który w ten sposób dawał wyraz swym uczuciom, ale w większym zapewne jeszcze stopniu podlegał pewnej modzie literackiej oraz własnym pragnieniom zaistnienia na gruncie literatury. Zbiorek zawiera siedemnaście liryków, które dosyć trudno jest uznać za oryginalną twórczość autorską, gdyż wykorzystują one w wysokim stopniu stały reperuar treściowy, frazeologiczny, stylistyczny, prozodyczny pieśni ludowej. Jawne są też w nich bezpośrednie odwołania do poetów, których twórczość inspirowana była folklorem, np. do liryki Tarasa Szewczenki. Najczęściej powtarzają się wiersze zatytułowane *Думка*, co samo w sobie jest jednoznacznym nawiązaniem zarówno do tradycji ludowej, jak też do określonej konwencji literackiej. Model liryzmu, jaki odnajdujemy w zbioru Polańskiego jest więc wysoce skonwencjonalizowany, tęskny, podbudowany uczuciem nieszczęśliwym, niezrealizowanym, zawodem miłosnym, rozłąką, itd. Bardzo często wiersze mają swoją adresatkę, którą jest jakaś „miła”, bądź „luba”, „ona”, dziewczyna o konkretnym imieniu (Irena), czy inicjałach (И. К.). Wśród wierszy jest liryk dedykowany jakiemuś poecie, inny poświęca autor swoim siostrze. Obiektem wyznania lirycznego może być także jakaś idea (*Рання гадка*), czy, jak na patriotę przystało, ojczyzna:

Мили менї отецъ, мати,
Сестры мои, други, братя,
Дорогая дївчинонька
Ясна гей збронька –

И над всё ми есть миленька
Русь святая – отчинонька³³.

Zgodnie z przyjętą konwencją, wyznawane uczucia osadzone są w kontekście krajobrazowo-przyrodniczym, który kształtowany jest paralelnie do treści wyznań. Pojawia się też wskazany wprost przez podmiot liryczny pejzaż łemkowski:

Ой выйду я въ огородецъ
Заложу рученьки,
Подивлю ся – а тамъ горы
Люби, синесеньки!

Меж горами, постелились
Луги съ долинами,
А въ долинахъ розляли ся
Воды коритами.....

Ой далека дорѣженька
Гень за сини горы!
Ледве окомъ тамъ засягну –
Лишень мріють боры.....

А за тыми гороньками
За Лемкѡвскимъ*) полем:
Тамъ то щастна доля моя
Порѡвнана съ волевъ

Кождый нарѡдъ багне волѣ,
За невъ пропадае,
Такъ и мое сердце стало
Зъ любви увядае...³⁴

Każda prawie z zacytowanych tu zwrotek wiersza rozpoczyna się frazą zaczerpniętą z jakiejś pieśni ludowej (lub bardzo taką frazę przypomina). Niektóre wiersze wykorzystują obszerniejsze fragmenty pieśni bezpośrednio wbudowując je we własną kompozycję i nie onaczając cytatu.

Nieco bardziej zróżnicowany i wykazujący większą inwencję twórczą autora jest drugi zbiorek poetycki Henryka Polańskiego (Веселенка). Wbrew zamieszczonej na stronie tytułowej informacji, iż zawiera on utwory pisane wierszem i prozą, jego zawartość stanowią głównie wiersze, do których dołączony został krótki, jednoaktowy obrazek sceniczny *Спасень*. Tomik dedykowany jest księdzu Ioannowi Naumowiczowi, któremu poświęcone są dwa pierwsze wiersze o wyraźnie panegirycznym charakterze. Stanowi to już pewną zapowiedź szerszego udziału w zbiorze lirki patriotycznej, społecznej, agitacyjnej. W istocie zbiór utworów jest dosyć różnorodny. Są tu w zasadzie wszystkie wyodrębnione ze względu na typ wyrażanych przeżyć odmiany rodzajowe liryki. Warto zwrócić uwagę na te wyznania podmiotu lirycznego, które blisko korespondują ze śledzonymi i podkreślanymi przez nas w analizowanym piśmiennictwie wyrazami związku uczuciowego autora z rodzimą przestrzenią gór, Karpat, Beskidów:

Въ горы сини, у Карпаты –
Тамъ то нинѣ долину я;
Тамъ мовъ любка ме витати

³³ *Кто ми милый*, [w:] *Вѣнецъ изъ цѣштѡвъ*, s. 10.

³⁴ *До И. К.*, [w:] *Ibidem*, s. 8-9. Oznaczenie *) przeniesione zostało tu z tekstu oryginalnego, gdzie wskazuje ono na przypis pod marginesem: Стихъ сей писанный въ Санѡцкѡмъ окрузѣ, а Она въ Самбѡрскѡмъ.

Русска пїсня; тамъ зѣтхну я.

Легко воздухомъ пахучимъ –
Духъ думками напоится;
Сердце-жь цвѣтомъ невядучимъ
Згадковъ славы – пристроится³⁵.

Uwagi godna jest też дума historyczna *Передъ замкомъ “Ниацъ”*³⁶, opiewająca pochod młodzieńca księcia mołdawskiego Stefana przeciw Turkom, którzy napadli na jego ojczyznę, oczekując łatwego zwycięstwa po śmierci księcia Aleksandra, ojca Stefana. Młody książę ugiął się pod naporem przeważającej siły tureckiej i pragnął się schronić z resztą pobitej drużyny w twierdzy Nyamc (?). Ale twierdza nie przyjęła uciekających z pola bitwy. Był to osobisty rozkaz księżnej-matki, która w ten sposób nauczyła syna książęcej odpowiedzialności za losy ojczyzny. Zebrawszy ponownie wojsko, odniósł książę zwycięstwo nad Turkami, które opiewane jest w ludowej epice historycznej. Bardziej jeszcze niż samo zwycięstwo opiewana jest patriotyczna postawa księżnej:

Слава славъ тобѣ во вѣки
Благородна мати!
Бѣльше бо народъ якъ сына
Знала ты кохати.
О! Шобъ всѣ такъ наши русски неньки
Для блага краю були вѣрненьки:
Скоро Русь бы встала, -
Скоро славу мала!³⁷

Końcowy komentarz-życzenie narratora to wczesny wyraz typowych dla późniejszej twórczości Henryka Polańskiego skłonności dydaktycznych. Natomiast nie mniej typowe dla tego autora tendencje oświatowe, edukacyjne znalazły odzwierciedlenie w licznych przypisach informacyjnych, objaśniających stosowaną w wierszach symbolikę, a zwłaszcza informujących o autorach tekstów, tłumaczenia których znalazły się również w tomie *Незабудька*. Są to dokonane przez Polańskiego luźne przekłady twórczości Bauerfelda, Heinego, a zwłaszcza poety perskiego, żyjącego w XIV w., Mohammeda Hafisa. Temu ostatniemu poświęca tłumacz najwięcej uwagi, wyjaśniając kim był i zaopatrując tekst przekładu w liczne objaśnienia perskich realiów, mitologii, symboliki.

Pomimo ambitnych zamierzeń twórczych, sięgnięcia do interesujących tekstów literackich, służących za inspirację do własnej twórczości, czy też jako materiał translatorski, pomimo generalnego pozbycia się w swym drugim tomie poetyckim naśladownictwa pieśniowego, nie zdołał stworzyć Henryk Polański bardziej wartościowych artystycznie wierszy. Jest to nieudolne naśladowanie pewnych wzorców, mozolna próba wyrażenia w mowie wiązanej własnych myśli i uczuć, czasem także mocno skonwencjonalizowanych, wprost banalnych. Wiersze czyta się trudno ze względu na liczne dysonanse brzmieniowo-rytmiczne, na zakłóconą melodykę strof, które nie umieją się utrzymać w zamierzonym *metrum*. Generalnie więc omówione tu wiersze Henryka Polańskiego stanowią przejaw ambicji literackich autora, które przerosły jego możliwości poetyckie. Być może świadomość tego faktu wpłynęła na zmianę profilu jego działalności literackiej i skoncentrowanie się na pisarstwie o funkcji poznawczo-informacyjnej i dydaktycznej.

Znacznie bardziej utalentowany literacko Amwrosij Polański (Недолець) jest autorem wierszy, które rozproszone po różnych czasopiśmiech trudne są do zaprezentowania

³⁵ *Въ горы!*, [w:] *Незабудька...*, s. 13.

³⁶ *Передъ замкомъ “Ниацъ”*, [w:] *Ibidem*, s. 25-37.

³⁷ *Ibidem*, s. 37.

w całościowym oglądzie. Wydaje się, że stanowiły one dosyć marginalną część twórczości tego autora, choć, być może, wrażenie to wynika z nieznamomości wszystkich tekstów, jakie mogły nawet pozostać w rękopisie. Wiersze A. Polańskiego najliczniej są nam dostępne na kartach wydawanego przez niego czasopisma „Новый Галичанин”. Jest to liryka refleksyjna, pejzażowo-filozoficzna z wyraźnie wyakcentowanym pierwiastkiem patriotycznym. Opiewa ona piękno rodzimego krajobrazu, którego opis stanowi tło uczuć rodzących się w duszy bohatera lirycznego. Najczęściej są to uczucia spokoju, spełnienia, miłości do ziemi ojczystej, wytchnienia:

Городскимъ шумомъ оглушенный
 Неразь затишья я искаль,
 И знойнымъ трудомъ утомленный,
 Подъ домикъ сельскій я сѣдаль...
 Тамъ небо модрое смотрѣло
 Пресвѣтлымъ окомъ сонця въ даль;
 На чашахъ цвѣточныхъ горѣло
 Лучей лобзанье и бокаль
 Роскошей пила вся природа!

 Все до души мнѣ промовляло
 Въ затишя роскошный часъ,
 Огонь погасшій загоряло
 И лиру тронуло неразь...
 То мой уголь – земля родная!
 Чужого голоса ту нѣтъ,
 И улетае доля злая,
 А лучшая несетъ привѣтъ...
 Въ такой минуѣ освященной –
 Во милой сельской тишинѣ,
 Ожиге въ груди придавленна
 Любовь ко родной сторонѣ!³⁸

Czasem na tle pejzażu pojawiają się sielankowo weń wkomponowani ruscy chłopci, np. żeńcy, wykonujący swą pracę w imię Boże z pieśnią na ustach. Ku nim kierowane bywają fragmenty inwokacyjne wierszy:

О хлѣборобы уповайте!
 Най васъ хранить небесъ посланецъ!
 Прадѣдной ролѣ честь ѓддайте:
 Она отцевъ живила вашихъ,
 Во ней достатокъ вашъ и сила.
 Хранѣтежъ ю для внукѣвъ нашихъ,
 Щобъ лучша доля всѣмъ зацвила!³⁹

Postawa afirmacyjna, akceptująca życie z jego zmiennością i różnorodnością to fundament filozofii życiowej wyrażanej przez „ja” liryczne z wierszy Niedolewa. W każdym zjawisku, każdym zrzędzeniu losu można dostrzec swoistą wartość i celowość. Wielkość nie zasadza się w łatwości, lecz w trudzie, w konieczności walki i w zwycięstwie:

Тому сли любимъ миръ душевный
 И радость дня, спокойну, чисту,
 Не страшимся судьбы непевной.
 Въ погодѣ роскошь есть и сладость,
 Въ грозѣ величье и сила,
 Тому во перемѣнѣ радость,
 Въ борьбѣ опытъ, побѣда мила⁴⁰.

³⁸ Н е д о л е в ъ, *В затишью*, „Новый Галичанин” R: 1889, nr 9, s. 112.

³⁹ I d e m, *Къ жнивамъ*, Ibidem, R: 1890, nr 13, s. 161.

Są to więc wiersze budujące, wyrażające pozytywny stosunek do świata i tradycyjnych porządków. Postawa w nich wyrażona czytelna jest również w utworach epickich Amwrosija Polańskiego. Można zatem postrzegać w niej konsekwentne odzwierciedlenie własnej postawy życiowej autora. Same wiersze nie grzeszą nowatorstwem czy oryginalnością. Bez trudu odczytać można w nich pewne reminiscencje z wcześniejszych epok literackich, i tak typowy dla poetów rusko-galicyjskich wpływ twórczości Puszkina. Jednakże nie są to bezpośrednie odwzorowania. Zauważyć należy, że A. Polański dosyć dobrze panował nad formą wierszowaną. Wyrażał w niej swe myśli swobodnie i konsekwentnie. Utrzymywał przyjętą linię melodyczną wiersza. Obrazowanie jest dosyć skonwenconalizowane. Świat poetycki przylega ściśle do przeżyć podmiotu. Obrazy kształtowane są przez jego ocenę emocjonalną (prawie zawsze pozytywną), zaś elementy tej oceny wchodzą już w same obrazy, przez co wzrasta ich ekspresja. Generalnie liryki potwierdzają wykazane szerzej na gruncie innych rodzajów literackich znaczne zdolności pisarskie tego autora.

Epizod poetycki ma na swym koncie twórczym również Olimpij Polański. Jego „wiersz” *Ha Русь-русская земля*⁴¹ to zapisany graficznie w układzie wierszowym (kilku- do kilkunastuwiersowe zwrotki) utwór narracyjny o charakterze wykładu i polemiki jednocześnie, propagujący „russkość” ziem wschodniogalicyjskich. Sytuacja narracyjna, w jakiej został umieszczony długi wywód o dziejach Rusi, podkreślający wyłączność określenia „russkij” dla obszaru między Sanem a Donem, to sytuacja skargi, jaką wypowiada Ruś na swe dzieci, chcące zamienić prastarą nazwę na określenie „Ukraina”. Wprowadzenie do sytuacji stanowi inwokacja, a równocześnie pytanie do „świętej Rusi” o przyczynę jej smutku:

Русе, ахъ Русе, моя ты святая!
Чому ты прискорбна, чому ты грустна?
Чому по горахъ въ мечтахъ ты ходячи,
Тоскуешь и плачеш, сбываешся сна?⁴²

Na co Ruś odpowiada:

О друже мой
Сердечный ты,
Словамъ моимъ
Повѣрь, - внемли.
Усядь при мнѣ
Хоть на часокъ,
А скажу ти

⁴⁰ I d e m, *Борьба стихий*, Ibidem, nr 22, s. 273.

⁴¹ *Ha Русь-русская земля. (стихъ) написалъ Всегорьевъ*, “Изданія Общества им. М. Качковскаго”, R: 1908, nr 394, s. 37-48.

⁴² *Ibidem*, s. 37.

Весь рядъ сказокъ:
“Про Русь святу,
“И всѣхъ князей,
“Про вражій мечъ
“И миръ друзей.
“Скажу про грусть,
“Скорбь и печаль, -
“Загляну въ былъ
“Руси, - и въ даль!” –⁴³

W ten sposób zaaranżowane zostaje opowiadanie-wywód włożony w usta Rusi, który kończy się konkluzją skierowaną do rozmówcy:

Бачишь мой друже, що нїть “Украины”
Бо Р у с е ю звала себе Русь всегда,
А дорогое имя ей старинне
На торжище водить – лишь братня вражда.
.....
Тоска вкругъ сердца якъ змїя обвилась,
И хоче испити всю кровцю мою,
Бо родныи дїти – мечи поострили,
Щобъ Р у с ь загубити – на р у с к о м ь ей пню⁴⁴

Zamknięcie sytuacji, swoisty epilog, (bo tak może być potraktowane zakończenie, jeżeli uwzględnimy dramatyczność układu kompozycyjnego), stanowi bezpośrednia odpowiedź na postwione w „prologu” pytanie:

И ты пытаешь, чому тутъ въ родинѣ,
Въ отечествѣ своемъ Русь скорбна, грустна?
Чому по шести вѣкахъ, аж до нынѣ,
Русь плаче, тоскуе, сбываеся сна?...
Пора вамъ братья
До бою ставать
За Русь! – до бою!
Имя ей спасать!
Спасайте, спасаайте всей – Руси имя
Отуть на Руси, лишь русская земля⁴⁵

W zamkniętą pierścieniowo kompozycję włożony zostaje program agitacyjny partii staroruskiej, przyobleczony w zewnętrzną szatę literacką. Łączy ona w sobie wszystkie w zasadzie rodzaje literackie w istocie przedstawiając jednak znikomą wartość artystyczną. Znacznie większe jest znaczenie dokumentarne tego „wiersza”, świadczącego o formach i metodach polemiki pomiędzy „rusofilami” i „ukrainofilami”, w jakiej często wykorzystywane były środki literackie.

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ *Ibidem*, s. 48.

⁴⁵ *Ibidem.*

W utworze znajduje się również interesujący fragment wypowiedzi zawierający dosyć rzadko spotykane w twórczości braci Polańskich bezpośrednie przywołanie imienia Łemkowszczyzny jako wyróżnionego przez narratorkę (Ruś) zakątka ruskiej ziemi:

Даже и тая, западна часть Руси,
Старый подбескидскій сяноцкій ей клинь,
Где проживаль зовимый нашъ Лемко,
Сей доблестный, вѣрный и русскій мой сынъ,
Даже и тамъ отъ временъ непамятныхъ
До нынѣ, - жие ще лишь р у с к и й нашъ людъ⁴⁶.

Omówienie udziału braci Polańskich w twórczości poetyckiej zamknąć należy wzmianką o wierszach Faustyny Hałyczanki (taki pseudonim przyjął dla sygnowania pewnej kategorii swej twórczości, m. in wierszy, Petro Polańskij), zamieszczanych sporadycznie na łamach periodyku „Новый Галичанинъ”, (np. w roczniku 1890 pojawiły się wiersze *Швейцаріи*, [s. 136] i *Счастье женщины* [s. 154]) oraz o jej (jego) przekładach z poezji angielskiej, serbskiej, bułgarskiej, czeskiej (o nich w rozdz. 9.).

Jeśli mowa o utworach poetyckich powstałych pod piórem łemkowskich autorów, warto jeszcze zwrócić uwagę na dosyć znaną balladę Kławdii Ałeksowycz *Пѣсня Ольдины*.⁴⁷ Jest to tęska balladowa pieśń samotnej dziewczyny, którą zostawił ukochany i odjechał bez pożegnania w świat. Fabuła jej jest bardzo prosta. Narracja zajmuje tylko dwie pierwsze zwrotki wprowadzające w sytuację. Przedstawiają one smutną Oldynę siedzącą przy oknie, która na dźwięk trąbki pocztowej zaczęła śpiewać swą pieśń. Dalej zostaje przytoczona w postaci mowy niezależnej pieśń Oldyny, z jakiej dowiadujemy się o przyczynie jej smutku i westchnień. Równocześnie w formie lirycznego wyznania wyraża ona oburzenie na miłego oraz głębokie postanowienie wyrzucenia ze swego serca miłości i pozostania obojętną na radości życia. Pięknie, z wykorzystaniem obrazowości zaczerpniętej ze świata przyrody, charakteryzuje Oldyna zmienną miłość ukochanego:

Разъ солнце грѣе, разъ вѣтеръ вѣе,
Погода, - то непогода:
Разъ сердце тепле, - то холоднѣе
Для тебе, - така-то мода!⁴⁸

Przeciwstawiona jej została wierna miłość dziewczęca:

Однакъ где съ сердцемъ еще не тако,
Где думки райски, дѣвочи; -
Тамъ если любятъ, - любятъ еднако
За солнца, и въ бурны ночи⁴⁹.

Oprócz paralelnych obrazów przyrody wprowadzone też zostają porównania do bohaterów szekspirowskich:

⁴⁶ *Ibidem*, s. 47.

⁴⁷ К. А л е к с е в и ч е в н а, *Пѣсня Ольдины* [w:] „Зоря Галицкая яко Альбумъ”..., s. 110-112.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 111.

⁴⁹ *Ibidem*.

Ему тамъ легко съ вѣтромъ игривымъ, -
Смѣсь онъ въ душѣ веселой
Изъ какой дѣвы съ сердцемъ тужливымъ,
Якъ Гамлетъ зъ своей Офелии...

.....
Буду для него, якъ Дездемоны
Холодна тѣнь для Отеля⁵⁰.

Пісня Ольдини wzrusza prostotą bezpośredniego dziewczęcego wyznania wyrażonego w pięknej poetyckiej formie. Jej płynna „pieśniowa” melodyka, mocne zrytmizowanie, regularność, upodabniają ją dźwiękowo do pieśni ludowej. Napisana jest w żywej mowie ludowej, doskonale współgrającej z jej strukturą rytmiczną. Może być zaliczona do piękniejszych utworów poetyckich tego okresu w literaturze łemkowskiej.

Na marginesie twórczości poetyckiej, a zwłaszcza na marginesie twórczości samego autora wymienić należy wiersze satyryczne Władymira Chylaka. Są one o tyle warte odnotowania, że nikt dotychczas, przy dosyć obszernych charakterystykach twórczości literackiej tego autora nie zwrócił na nie uwagi (omówione one zostaną w dalszej części pracy).

Podobnie marginalna w całym dorobku pisarskim jest też wierszowana twórczość Mykołaja Małyniaka. Charakterystyczne jest to, że jego wiersze pisane są w żywym języku ludowym kontrastującym z „literackimi” tekstami teologicznymi, polemicznymi, wspomnieniowymi. Szczególnie wart uwagi jest wiersz: *Къ сопутникамъ въ Пѣнинахъ*, oparty na ludowym przekazie:

Повѣдають стары люде
Что колись зъ початку
Сказаль Попрудь до Дунайца
Ану родний братку,
Кто зъ насъ скорше зъ подь Писанця
Подь Сутечь прибуде!
 Пойшоль Попрудь закрутон’ки
 По-за горы по-за броды,
 Оминая островон’ки,
 Каменѣ, колоды.
Прямо поплыль «Чорно-Бѣлый».
Костелиска, Закопане - и чудны Пѣнины:
Вѣкопомны слѣды упрямой силы
Лишая за собой, - и первь прибыль въ Сандецкій ровнины.
 Шумля - молча и ревучи
 По порогамъ по тѣщинамъ

⁵⁰ *Ibidem.*

Мужественный наглядно онъ учить:
Чего треба намъ Русинамъ⁵¹

22.11.1888

Wiersz symboliczno-patriotyczno-dydaktyczny pełen jest lokalnego kolorytu, łemkowskich toponimów i symboli. W swej wymowie ideowej doskonale przystaje do całości wykładni dydaktyczno-reformatorskiej zawartej w pisarskiej spuściźnie M. Małyniaka.

Jak widać z powyżej przeprowadzonej charakterystyki, twórczość poetycka nie stanowiła zbyt ważnego elementu składowego literatury łemkowskiej w drugiej połowie XIX i na początku XX w. Była to sytuacja odmienna w stosunku do twórczości literackiej Rusinów po południowej stronie Karpat, gdzie w tym okresie działały wybitnie utalentowane jednostki twórcze, jakie swymi utworami poetyckimi położyły podwaliny ideowe pod cały późniejszy rozwój literatury i życia społeczno-narodowego Rusinów Karpackich. Na obszarze łemkowskim na wieszca-budziela w dziedzinie twórczości poetyckiej trzeba będzie czekać do okresu międzywojennego. W tym czasie natomiast punkt ciężkości w zakresie oddziaływania literatury na życie społeczne oraz w zakresie talentu artystycznego, przesunięty został w dziedzinę twórczości prozatorskiej. Poetów konsekwentnie rozwijających swój talent na polu twórczości lirycznej lub wierszowanych form epiko-lirycznych w literaturze łemkowskiej nie odnotowujemy. We wszystkich prawie przypadkach (pomijamy tu osobę M. Nesteraka, którego talent twórczy nie zdążył się jeszcze rozwinąć) poezja stanowiła pewną, niezbyt istotną część całego dorobku pisarskiego danego autora. W wierszach niejednokrotnie spotkać można ślady oddziaływania twórczości innych autorów, wzorowanie się na pewnych modach i tendencjach.

Bardzo natomiast interesująca jest dostrzegalna w wierszach lirycznych ogólna nastrojowość, atmosfera smutku, tęsknoty, żalu po utracie czegoś (często ojczyzny), rozpacz. Nastrojowość ta tak charakterystyczna jest i dla późniejszej poezji łemkowskiej, zwłaszcza współczesnej. Spostrzeżenie to jest istotne szczególnie w aspekcie obserwowanej ciągłości rozwojowej literatury łemkowskiej jako literatury etnicznej. Podobne znaczenia ma wskazana przy twórczości Hanulaka topika łemkowska, pewne znaki, symbole powtarzające się i

⁵¹ М. М а л и н я к ъ, *Къ сопутникамъ въ Пшнинахъ* [w:] *Зерна.....жменя пята...*, s. 108-109.

charakterystyczne w kulturze tej grupy: góry, nieurodzajna, ale droga ponad wszystko ziemia, orzeł - symbol wolności, rwący górski potok itp. Dostrzec należy również symbolikę szerszą - ogólnoruską czy staroruską, a także ukraińską: sama Ruś jako symbol wszechmocy, sławy, potęgi, kurhany, mogiły, Bojan, Kozak, motywy balladowe.

Pomimo, iż nie można przypisać rodzimej poezji jakiegokolwiek istotnej roli w rozwoju całokształtu życia literackiego i kulturalnego Łemkowszczyzny w charakteryzowanym przez nas okresie, to wpisuje się ona konsekwentnie, chociaż dosyć marginalnie, w cały kontekst kulturalno-społeczno-etniczny danego obszaru kulturowego, antycypując niejako pewne zjawiska twórcze, mające się rozwinąć w poezji łemkowskiej w późniejszym czasie.